

לגוי גדול אב המון גויים... ולזה נעקר זה השם לגמרי שלא למעט שפע כח אלוהה שניתן לאברהם להיות להמון גויים, אבל שינוי שם של יעקב אינו רק על שם השררה והחשיבות, כמו שנאמר "כי אם ישראל יהיה... כי שרית"... ועל כן אין לחוש לקרותו בשם הראשון, אלא שיהיה שם השררה עיקר ושם השפלות מלשון עקב יהיה מפל לו..."

מרן הגריי קניבסקי זצ"ל, מיישב ומבאר את העניין בכמה אופנים. בספר "ברכת פרץ" הוא כותב: "ואולי, מפני ששם יעקב קראו יצחק אביו, ופעולת צדיק לחיים ואין לבטלו, אבל שם אברהם שקראו תרח אביו, שפיר ראוי לעקרו".

ביאור נוסף הוא כותב: "דהא השם אברהם שקראו הקב"ה, כתיב הטעם "כי אב המון גויים נתתיך", והוא עניין שררה ומלכות שניתן לאברהם אבינו ע"ה במתנה מוחלטת, ולכן נתבטל שם אברהם לגמרי, אבל מה שניתן ליעקב אבינו ע"ה שם ישראל, הא גילה לו המלאך את הטעם "כי שרית..." והיינו לפי שניצל מהמלאך ומעשיו ולכן, וזה היה רק הצלה לשעתה, אבל לא הובטח לו ששוב לא יבואו עליו צרות וצער ונשחרי באמת אח"כ היה לו צרת דינה וצרת יוסף הרבה שנים, ולכן לא נעקר שם יעקב, רק נוסף לו שם ישראל, על שם כי שרית..." וע"ש עוד מש"כ בעניין זה.

פרק מ"ב

השתקעות הרמב"ם במצרים

"הכותב, העובר בכל יום שלושה לאווין..." – כך היה מסיים הרמב"ם כשהיה חותם את שמו באגרת שלוחה, על כך מעיד בעל "כפתור ופרח", ששמע כן במצרים מפי ה"ר שמואל ז"ל אחד מבני בניו של הרמב"ם. אזהרה זו שלא נשכון בארץ מצרים הוכפלה בתורה שלוש פעמים, ועל כך התאונן הרמב"ם.

לעומתו, יצאו גדולי הדורות נחרצות, כי מי פתי יאמין על איש קדוש כהרמב"ם, שכידוע כל מה שכתב בחיבוריו היה נאה פוסק ונאה מקיים, ולכן עדות זו אינה אלא בדו"א. אחרים אף העידו כי היו תחת ידם כמה איגרות מהרמב"ם, ולא מצאו חתימה כזאת כלל ועיקר. ובכל זאת, מסיק בעל "שדי חמד": "אחר שראינו שהרב "כפתור ופרח" קיבל שמועה זו, חלילה לומר עליו שהיא בדו"ה".

על סיבות היתר השתקעותו של הרמב"ם במצרים, טרחו ועמלו גדולי הראשונים והאחרונים, והלכות רבות למדו מכאן, ועל כך נעסוק במאמר שלפנינו.

"תני רשב"י, בשלושה מקומות הוזהרו ישראל שלא לשוב לארץ מצרים, שנאמר: כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם (שמות, פרק י"ד פסוק י"ג), וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד (דברים, פרק י"ז פסוק ט"ז), והשיבך מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף לראותה עוד (דברים, פרק כ"ח פסוק ס"ח), ובשלשתן חזרו ובשלשתן נפלו..." (ירושלמי, סוכה פ"ה ה"א. מכילתא, בשלח פרשה ב').

וכך כותב הרמב"ם ב"ספר המצוות" (לא תעשה מ"ו): "שהזהירנו משכון בארץ מצרים לעולם, כדי שלא נלמוד ממעשיהם ולא נילך בדרכיהם המגונים..." כך גם פוסק הרמב"ם להלכה בספר "משנה תורה" (הלכות מלכים, פ"ה ה"ז): "ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים... בשלושה מקומות הזהירה תורה שלא לשוב למצרים..."

אנוס היה

רבים עמדו על הרמב"ם ז"ל, שהלך לגור ולהשתקע בארץ מצרים.

על כך כותב בעל "כפתור ופרח" (פרק חמישי): "ושמעתי במצרים מפי ה"ר שמואל ז"ל אחד מבני בניו של הרמב"ם ז"ל, שכשהרמב"ם ז"ל היה חותם שמו באגרת שלוחה, היה מסיים: הכותב, העובר בכל יום שלושה לאוויין, פלוני". לאחר עדות זו, הוא מוסיף: "אמרתי לו דרך חצי נחמה, שמא הרב ז"ל היה מוכרח לעמוד שם, שהרי היה רופא למלך מצרים".

כך גם כותב הרדב"ז (בפי' על הרמב"ם הלכות מלכים): "ויש לומר, דאנוס היה על פי המלכות, שהיה רופא למלך ולשרים". והוא מוסיף: "וגם אני נתיישבתי שם זמן מרובה ללמוד תורה וללמדה, וקבעתי שם ישיבה, וכי האי גוונא מותר, ושוב באתי לירושלים".

לאור דברים אלו, הרי שסיבת ההיתר של הרמב"ם להשתקע במצרים, היתה משום "אנוס".

על עדותו של בעל "כפתור ופרח", שהרמב"ם היה מסיים באגרתו: "העובר בכל יום שלושה לאוויין", כותב בעל "ישרי לב" (מובא בספר "שדי חמד",

חלק ג' עמוד 153), שאין להאמין למי שאומר כן, והא וודאי בדותא הוא. גם בספר "שבילי דעת" (חלק ב', דף פ"ט ע"א) תמה: "כמה יתחמץ לבבנו על עדות זו, יען כי בידינו כמה אגרות מרבינו הרמב"ם, ולא מצאנו חתימה כזאת כלל ועיקר". גם הג"ר אליהו ישראל אב"ד מצרים, כפי שהובא בתשובה שבספר "אבן ספיר" (מאמר חיקור הדין, סימן י"ב), כותב: "ומי יאמין כי איש קדוש כרבינו המפורסם (הרמב"ם) וידוע שבכל מה שכתב בחיבוריו הוא נאה פוסק ונאה מקיים, ואיך יתכן שיכתוב העובר על ג' לאווין בכל יום...". אולם בעל ה"שדי חמד" (שם), מסיק: "על כל פנים, אחר שראינו שהרב כפתור ופרח קיבל שמועה זו, חלילה לומר עליו שהיא בדויה".

מצרים החדשה

סיבה נוספת על השתקעות הרמב"ם במצרים כותב, רבי משה מקוצי ז"ל בספר סמ"ג (מצוות לא תעשה רכ"ז).

הוא מקדים: "ויש תימה על כמה קהילות השוכנים שם (במצרים), וגם רבינו משה בר מיימון הלך לשם לגור". והוא משיב על כך: "ושמא טעמו, משום שעלה סנחריב ובבל כל העולם כולו וגם מצרים נתבלבלו", כדתניא בתוספתא דקדושין: אמר לו ר"ע למניימין גר המצרי טעית כבר עלה סנחריב...". אולם הוא דוחה זאת: "אמנם מצינו רבי יהושע שנחלק עליו... וגם בסוכה פרק החליל אמרו: ואלכסנדריא מ"ט איענוש, משום דעברו אהאי קרא דלא תוסיפון לשוב, ואותו מעשה היה אחר בלבול של סנחריב".

רבי אליעזר ממין בספרו "ספר יראים" (חלק ב' סימן ש"ט), מוסיף להעיר על סיבת היתר זו – משום שנתבלבלו המצרים: "אין להתיר מטעם זה לשוב, שהרי דרך מצרים נאסר ולא במצרים הדבר תלוי". כלומר אין האיסור תלוי בעם, אלא במדינה עצמה, שהרי דרך מצרים נאסר, כמו שכתוב: לא תוסיפון לשוב "בדרך", ומשום כך אף לאחר שנתבלבלו המצרים האיסור במקומו עומד, שהרי סוף סוף מדינת מצרים היא.

אם האיסור תלוי בעם או במדינה

כאמור, דעת היראים היא, שאין האיסור תלוי בעם ובאומה, אלא העיקר תלוי במדינה עצמה, וגם לאחר שנתבלבלו המצרים, האיסור במקומו עומד, כי סוף סוף מדינת מצרים היא.

לדברים אלו, כיוון מרן הגרא"מ שך שליט"א, בספרו "אבי עזרי" (מהדורא

תליתאה, הלכות מלכים פ"ה ה"ח), הכותב להוכיח שהעיקר תלוי בארץ – אם היא ארץ מצרים או לא, ואין הדבר תלוי באנשים ובעם – אם הם מעם מצרים או עם אחר. שהרי הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה (פרק י"ב הלכה כ"ה), פוסק להדיא שסנחריב בלבל גם את המצרים, וכיון שכן למה פסק (בהלכות מלכים) שאסור לחזור למצרים. ועל כרחך, שאין הדבר תלוי בעם אלא במדינה, והארץ חזרה למלכות מצרים.

אך מאידך גיסא, מוכיח בעל "אבי עזרי", שעיקר האיסור תלוי באומה ובעם ולא בארץ ובמדינה, ממה ששמע מדברי הרמב"ם (שם), שאם אומה אחרת מעכו"ם תכבוש את ארץ מצרים, אף שנעשה שלה מדין כיבוש מלחמה, מכל מקום האיסור קיים, ומשום שעדיין המצרים שם ומעשיהם מקולקלים. ורק אם מלך ישראל כובש אז הותרה, מכיון שהשלטון הוא של ישראל אין עושין מעשים מכוערין, והוא מאריך לבאר בענין זה.

למעשה, מעיקר דברי הרמב"ם המנמק טעם האיסור לשכון בארץ מצרים: "כדי שלא נלמוד ממעשיהם ולא נלך בדרכיהם המגונים" (ספר המצוות, ל"ת מ"ו). "מפני שמעשיה מקולקלין יותר מכל הארצות", (הל' מלכים פ"ה ה"ח). כך גם בספר ה"חינוך" (מצוה ת"ק) כותב: "משרשי המצווה, לפי שאנשי מצרים רעים וחטאים, והקל ב"ה הוציאנו משם וגאלנו בחסדיו מידם לזכותינו ללכת בדרכי האמת, ורצה בטובו הגדול עלינו לבלתי עוד נשוב להטמא בתוכם, כדי שלא נלמוד סעיפותיהם ולא נלך בדרכיהם המגונים..." הרי משמע שאכן אמנם עיקר האיסור תלוי בעם ובאומה, ולא בארץ ובמדינה. שהרי שורש האיסור הוא, כדי שלא נלמוד ממעשיהם המגונים ודרכיהם המקולקלים.

שוב מצאנו, שהדברים מפורשים בספר "שואל ומשיב" (שו"ת, תניינא, חלק ד' סימן ק"ז), הכותב, כי לאור דברי הרמב"ם ששורש האיסור הוא משום שלא נלמוד ממעשיהם, א"כ אין הדבר תלוי במדינה אלא בעם, ואנשים כבר נתבלבלו, ומשום כך דר הרמב"ם במצרים.

אינה מצווה לדורות

סיוע לדברים שנאמרו לעיל, יש להביא מדברי "רבינו בחיי" (דברים, פרק י"ז פסוק ט"ז), המנמק טעם נוסף, על כמה קהילות הדרות במצרים ואין מוחים בידם.

הוא כותב: "זו מצוות שעה, כדי שלא ילמדו ישראל ממעשיהם, לפי שהיו

המצרים נודעים ומפורסמים בכל תועבה, כעניין שכתוב: כמעשה ארץ מצריים... לכך ציווה להם כן. ואינה מצוות דורות שיאסור הכתוב הדירה במצרים לעולם, והרי אנו רואין כמה קהילות דרים שם מאז ועד היום, ואילו היתה מצווה לדורות לא היו ישראל קדושים מקילין בזה לדור שם, ואלו עשו היו החכמים שבכל דור ודור מוחין בידם".

כלומר, מאחר ושורש האיסור הוא כדי שלא ילמדו ישראל ממעשיהם ודרכיהם המתועבים, לכן היתה זו מצוות שעה ואינה מצווה לדורות. הרי לפנינו, שאין האיסור תלוי במדינה ובארץ, אלא בעם ובאומה, ודיה למצווה בשעתה.

חכם אחד העיר אותנו, לראיה ניצחת והוכחה נפלאה, שאין האיסור תלוי במדינה רק בעם. והוא, ממה שאמרו במדרש רבה (שמות, פרשה כ"ד סימן ב'): "רבי יהודה אומר, אמרו ישראל באותה שעה, כלום הוציאנו הקב"ה ממצרים אלא בשביל חמשה דברים... עכשיו כבר נתן לנו... נחזור למצרים. אמר להם משה, כך אמר לי המקום: כי כאשר ראיתם את מצרים היום. אמרו לו, כבר מתו כולן, נחזור למצרים. אמר להם, באו ופרעו את השטר, שכך אמר לי הקב"ה: בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר הזה". ממה שאמרו ישראל: "כבר מתו כולן", מפורש כי הבינו שהאיסור אינו על המדינה רק על העם, וכיון שמתו נפקע האיסור.

הדפוס

מה שמנה הבה"ג שני לאווין

הגרי"פ פארלע זצ"ל, בחיבורו על ספר המצוות להרס"ג (חלק ב' עמוד 511), עומד על שיטת הבה"ג, המונה שני לאווין שנכפלו בתורה בעניין אחד, בדבר האיסור להשתקע במצרים.

הוא כותב, ששני לאווין אלו, אין ענינם אחד, אלא כל אחד בא להזהיר על עניין מיוחד בפני עצמו: "לא תוסיפו לראותם עוד" — בא להזהיר על עם מצרים, שאפילו יבחרו להם ארץ אחרת לשבת בה, אסור לישראל לשבת בארצם זו, אף על פי שאינה ארץ מצרים שנשתעבדו בה, שהרי בהך קרא לא נזכרה ארץ מצרים כלל, אלא עם מצרים הוא שנוכר כאן. "ולא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד" — בא להזהיר על ארץ מצרים, שאפילו נתיישבה שם אומה אחרת לגמרי ולא נשאר שם איש מאנשי מצרים, שהרי בהך קרא לא נזכרה אלא ארץ מצרים בלבד ולא עם מצרים".

לעת עתה, נסכם את הדברים שנתבארו עד כה. א. לדעת ה"כפתור ופרח"

והרדב"ז, סיבת ההיתר של השתקעות הרמב"ם במצרים, היתה משום אונס.

ב. מביאים היראים והסמ"ג, שעתה נתבלבלו מצרים, ומצרים חדשה היא.

ג. לדעת רבינו בחיי, איסור זה שלא להשתקע במצרים, מצוות שעה היא ואינה לדורות.

תנאי נוסף לאיסור ישיבה במצרים, מצינו בדברי היראים (חלק ב' סימן ש"ט), הכותב: "וראיתי ושמעתי כמה בני אדם טובים שהלכו למצרים, ונפלאתי על מה סמכו. ויש לומר, מדכתיב: בדרך הזה עוד, שלא אסר הכתוב אלא לשוב מארץ ישראל למצרים, אבל משאר ארצות מותר. וסמך לדבר, שהלך דניאל מבבל לאלכסנדריא של מצרים..."

גם הסמ"ג (ל"ת רכ"ז), מסיק בדבריו: "ואין לנו טעם להתיר, אם לא שנפרש כפירוש הרב רבי אליעזר ממיץ לא תוסיפו וגו', לא אסרה תורה אלא בדרך הזה, כלומר מארץ ישראל למצרים, אבל משאר ארצות מותר".

הריטב"א בחידושו למסכת יומא (דף ל"ח ע"א), מביא לדברי היראים שהזכרנו לעיל, בנוסח אחר. ואלו דבריו: "וה"ר אליעזר ממיץ תירץ, שלא אסר הכתוב אלא להולך בדרך ההוא שמארץ ישראל והמדבר למצרים, דהכי כתיב קרא: לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד". לפי דברי הריטב"א צריך לומר, שמה שסיים היראים: אבל משאר ארצות מותר, לאו דווקא הוא, אלא אפילו מארץ ישראל מותר — באופן שאינו הולך בדרך המדבר.

גם בספר "כפתור ופרח" (פרק חמישי), כותב: "ויש מפרשים, שאיסור התורה לשוב בדרך הזה עוד, אינו אלא על דרך המדבר ים סוף..."

גם הריטב"א בחידושו למסכת יומא (שם) עומד על כך: ומיהו תמיהא מילתא, על מה סמכו העולם לגור בזמן הזה במצרים, כגון הרמב"ם ז"ל וכמה גדולים אחרים". לאחר שמביא כמה תירוצים בעניין זה, הוא מסיק: "והנכון יותר, שאין האיסור ההוא אלא בזמן שישראל שרוויין על אדמתם אבל בזמן הזה שנגזר עלינו להיות נדחים בכל קצווי הארץ, כל חוצה לארץ אחד הוא, ואין איסור אלא שלא לצאת מדעת מן הארץ לחוצה לארץ".

אגב, מדקדוק דבריו של הריטב"א, לומד בעל "אבני נזר" (שו"ת, יורה דעה,

חלק ב' סימן תנ"ד ס"ק ס"ג), כי אין חיוב בזמן הזה לעלות לארץ ישראל, ורק שעל יושבי ארץ ישראל נאמר החיוב שלא לצאת ממנה.

לחידושו של הריטב"א, כיוון המהרש"ל מדעתו בביאורו על הסמ"ג (ל"ת רכ"ז) הכותב: "ולי נראה ליישב, דהקרא הזהיר בעת שהיו ישראל בנים של מקום, והקב"ה רצה שיהיו לו עבדים ולא עבדים למצרים. אבל האידנא בלאו הכי אנו בגלות, "לא קפיד קרא, עד שיקבץ אותם מד' כנפות הארץ".

אין אנו יורדים להשתקע

הרדב"ז (שו"ת, ח"ד סי' ע"ג), מנמק על מה שאנו סומכים לדור במצרים: "דכיון שאין אנו יורדים להשתקע אלא לגור, וכאשר תמצא ידינו נלך לארץ ישראל, אין-אנו עוברים". גם בפ"י על הרמב"ם הוא כותב: "ויש ליתן טעם שלא אסרה תורה אלא לירד לגור שם ולהשתקע... וכל היורדים תחילה לא ירדו להשתקע. ואע"ג שאח"כ נשתקעו, אין כאן לא אלא איסורא בעלמא, ומפני טורח הטילטול ומיעוט ריווח המזונות בשאר המקומות לא חששו לאיסור זה".

בעניין זה, יש להביא לדברי הרמב"ם (הלכות מלכים, פ"ה ה"ח), הכותב: "ואין אסור אלא להשתקע שם, ואין לוקין על לאו זה, שבעת הכניסה מותר הוא, ואם יחשוב לישוב ולהשתקע שם אין בו מעשה". מדברי הרמב"ם אלו, הוכיחו גדולי האחרונים, שאפילו באופן שהעבירה באה על ידי מעשה, מ"מ כיון שהעבירה עצמה אין בה מעשה, הרי זה נחשב ל"לאו שאין בו מעשה" שאין לוקין עליו.

עם כל זה, בעל "מנחת חינוך" (מצוה ת"ק) עדיין נשאר תמה: "ומכל מקום, קצת צריך עיון, אם הולך לשם על מנת להשתקע, למה אין חשיב מעשה ההליכה (לעבירה), וצריך עיון".

תשובה על כך מצאנו להג"ר רבי אלחנן ווסרמן זצ"ל, בספרו "קובץ הערות" (על מסכת יבמות, סימן תרכ"ו), הוא כותב: "ואפשר שביאורו הוא, דהכניסה בלא שום מחשבה אין בה איסור, והמחשבה להשתקע היא חלק מהאיסור. וכיון שמחשבה אינה מעשה, אי אפשר לחייב מלקות על ידה, דדבר שאין בו מעשה כמו שאינו יכול בעצמו לחייב מלקות, הכי נמי אינו יכול לסייע ולהצטרף לחיוב מלקות" — "ומכל מקום, דבר זה צריך בדיקה" — מסיים בעל "קובץ הערות".

חידושו של ה"שואל ומשיב"

בעל "שואל ומשיב" (מהדורא תניינא, חלק ד' סוף סימן ק"ז), מחדש חידוש נפלא, עקב התמיהה עליה הסעירו רבותינו, על אלו הדברים בארץ מצרים.

הוא כותב: "נראה לפי עניות דעתי דבר חדש, דבאמת התורה לא אסרה רק שלא ישיבו שם רבים, שיהיה שם אנשים בני מדינה אחת או שבט אחד עכ"פ מישראל. אבל על איזה אנשים שילכו שם לגור, דבוודאי לא יישבו שם להשתקע, כי מה יעשו מעט יהודים בין נכרים רבים... וכל שאינו משתקע אין איסור, ולכך כל שנמצאים שם איזה אנשים ליכא שום איסור. ואף שאחר כך באים שם עוד איזה אנשים, מכל מקום כל אחד ואחד אינו עושה איסור. ואם כן, לא קשה על הרמב"ם וכל הנלווים עמו, שכל אחד ואחד, שבא שם, אף שבא שם עם איזה אנשים, לא עברו על האיסור".

אך הוא מעיר על כך, מדברי הרמב"ם הכותב: "ולא הזהירה התורה אלא לשוב אליה יחידים..." הרי מפורש להיפך, שעיקר האיסור הוא על יחידים. והוא משיב על כך: "ואף שכתב הרמב"ם... באמת שהוא תימה, דאדרבא התורה הזהירה על כללות העם, כמו שנאמר: לא תוסיפון לשוב... ועל כרחך, שהכוונה שם דהיינו יחידים בלא מלך וב"ד ישראל, אבל אדרבא יחידים ממש אין איסור, כמו שכתבנו בטעמו, וזה ברור לדעתי".

יש לציין כי במעשה אלפס ליבמות על דברי המרדכי (סוף פרק שמיני), מבואר גם כן, שרק לכל ישראל יחד הזהיר הכתוב: "לא תוסיפו לראותם". וראה ב"ספר המצוות" להרס"ג (לא תעשה רל"ה), שדייק מלשון הרס"ג, שהאזהרה נאמרה רק על המלך לשוב את העם.

פרק מ"ג

מה' יצא הדבר — פרשת השידוכין

תפיסותיהם של חכמינו ז"ל, הראשונים, גדולי האחרונים, וספרי המוסר כיצד לבחור את השותף לנישואין, מעוגנות בפגישתו של אליעזר עבד אברהם עם רבקה ליד הבאר, כשהוא תר לחפש אשה ליצחק אבינו ע"ה. בפירושים המסורים לנו מדור דור על פגישה זו, נמצא תשובות לשאלות הנצחיות, בהן מתלבטים שני הצדדים בבואם לנקוט את אחת ההחלטות החשובות ביותר — ואולי המכריעה והגורלית ביותר מכולן — בחיים.